

Paardenrookvlees uit Kesteren

J.T. Zeiler

Inleiding

In januari 2002 is door Synthegra Archeologie b.v. een archeologische begeleiding uitgevoerd (*bij of gedurende*) de aanleg van een retentievijver voor de nieuwbouwwijk Craaienhof te Kesteren. De voornaamste vraagstelling van het onderzoek was het traceren van de begrenzing van een groter nederzettingsareaal, dat al vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw door de ROB is onderzocht. Tijdens het onderzoek is een verlandde riviergeul (crevasse) aangetroffen. In de vulling en ter weerszijden van deze geul zijn bewoningssporen aangetroffen uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd. Ten westen van de geul bleek sprake te zijn van bewoning met een ruraal karakter, waarschijnlijk onderdeel van de vicus die bij het castellum Carvo heeft gelegen. Ten oosten van de geul is een beschoeiing aangetroffen met een bedding die volgestort was met afval met een militair karakter (uitsluitend importmateriaal en veel militaria zoals wapentuig en uitrustingsstukken). Na het verlanden van de geul is in de 12^e eeuw een woerd aangelegd op een deel van het vicusterrein. In de 14^e of 15^e eeuw is daarop een stenen huis, waarschijnlijk een boerderij, gebouwd die in de 17^e eeuw moet zijn afgebroken (Van der Kuijl & Krist, 2003).

Het dierlijk botmateriaal van Kesteren - Craaienhof

Het onderzoek van het – uitsluitend handverzamelde – dierlijk botmateriaal had een waarderend karakter. Dit betekent onder meer dat een bot alleen op soort is gedetermineerd indien dit snel te verwezenlijken was.

Van de ruim 300 skeletfragmenten is iets minder dan de helft min of meer eenduidig te dateren. Het grootste deel daarvan is afkomstig uit Romeinse context; de overige botten zijn te dateren in de Late IJzertijd en/of Romeinse tijd, c.q. de Late Middeleeuwen. In het algemeen is zowel het gedateerde als niet (eenduidig) gedateerde materiaal goed geconserveerd.

Wat betreft de twee oudste perioden is het soortenspectrum vrijwel identiek: rund (*Bos taurus*), paard (*Equus caballus*), schaap (*Ovis aries*) en schaap/geit (*Ovis/Capra*), varken (*Sus domesticus*) en hond (*Canis familiaris*). Gans (*Anser* sp.) is alleen aangetroffen in het materiaal uit de Late IJzertijd en/of Romeinse tijd. In het Laat-Middeleeuwse materiaal, dat slechts 13 skeletfragmenten omvat, gaat het om rund, paard en varken.

Een paardenbot met opmerkelijke slachtsproten

In het niet (eenduidig) te dateren materiaal, dat resten omvat van rund, paard, schaap en/of geit, varken, hond en kip (*Gallus domesticus*), is een (linker) schouderblad van een volwassen paard aangetroffen waarop slachtsproten te zien zijn (afb. ...). Het gaat het om een serie kasporen op een van de lange zijden (craniaal) en een kunstmatig aangebracht gat in het bovenste (proximale) gedeelte, direct naast de (eveneens afgekapte) kam. Op het bovenste deel van de achterzijde (mediaal) is een aantal fijne snijsproten te onderscheiden. Behalve deze slachtsproten zijn aan de bovenkant van het schouderblad ook tandafdrukken van hond te zien.

Slachtsproten hoeven niet altijd te wijzen op consumptie: ze kunnen bijvoorbeeld ook worden veroorzaakt door het villen van een dier. In dit geval echter wijzen de slachtsproten wel op consumptie, wat opmerkelijk is: aanwijzingen voor het eten van paardenvlees zijn in het algemeen vrij zeldzaam. Het geheel wekt sterk de indruk dat we hier te maken hebben met het roken van vlees. Het gat in het bovenste deel wijst er op dat men de schouder aan een haak heeft opgehangen. Dit is vaker aangetoond, onder meer op schouderbladen van runderen uit Romeins Nijmegen (Lauwerier, 1988), maar zover bekend nooit bij paard. De snijsproten op de achterkant van het schouderblad kunnen te maken hebben met het feit dat door het rookproces het vlees vaster op het bot komt te zitten, en er dus enige kracht nodig is bij het afsnijden van het vlees. De tandafdrukken aan de bovenzijde wijzen er op dat men het schouderblad, na consumptie van het vlees, aan een hond heeft gegeven.

Een aspect dat deze vondst nog intrigerender maakt, is de mogelijkheid dat het bot uit een Romeinse context komt. Zowel uit schriftelijke als archeologische bronnen blijkt dat het eten van paardenvlees in de Romeinse militaire wereld taboe was. Dit wordt weerspiegeld in de archeozoologische gegevens van Romeinse militaire nederzettingen in Nederland. Paardenbotten worden weliswaar tussen het normale afval aangetroffen, maar vertonen altijd een geringe fragmentatie en worden regelmatig als

complete, gearticuleerde skeletten aangetroffen. Slachtsporen die op consumptie wijzen ontbreken ten enenmale.

Bij de inheemse bevolking lag dit anders: op verschillende plaatsen ten noorden van de *limes* en in het westelijke deel van het rivierengebied werd wel paardenvlees gegeten. In de rest van het door de Romeinen bezette gebied was dit niet het geval. Mogelijk heeft dit te maken met Romeinse invloed, hoewel oudere, inheemse gewoonten eveneens een rol kunnen hebben gespeeld (Lauwerier & Robeerst, 1998; Lauwerier, 1999). In dit verband merkt Lauwerier (1999) op dat het feit dat consumptie van paardenvlees in latere perioden werd verboden niet zozeer moet worden gezien als een Christelijke traditie, maar primair een van de Romeinen overgenomen, en gedeeltelijk zelfs inheemse, gewoonte. De pauselijke verboden op het eten van paardenvlees uit de Middeleeuwen wijzen er volgens hem op dat het reeds bestaande taboe is gekerstend.

Uit een latere periode is één vondst bekend die opmerkelijke gelijkenis vertoont met het bot uit Kesteren. Tussen het botmateriaal uit Houten-Tielland (Vroege Middeleeuwen) werd een schouderblad van een volwassen paard aangetroffen met een kunstmatig aangebracht gat in het bovenste gedeelte, op precies dezelfde plek als bij het bot uit Kesteren. Volgens Laarman (in: Kooistra, 1996: p. 356) is het gat gemaakt om het schouderblad aan een haak te hangen "... so that the entire forequarters could be hung to smoke over the fire. This is interpreted as evidence of occasional consumption of horse meat."

Aangezien het materiaal waartoe het bewuste schouderblad behoort op archeologische gronden niet kon worden gedateerd en dus zowel Romeinse als middeleeuws kon zijn, bleef de vraag bestaan hoe bijzonder deze vondst was. De enige mogelijkheid om hier achter te komen was een C14-datering. Het GIA, in de persoon van drs. J.N. Lanting, was bereid dit op zich te nemen. De uitkomst wijst ondubbelzinnig op een Romeinse herkomst: 1945 ± 40 BP (GrA-23299).

Discussie

De slachtsporen op het schouderblad van paard uit Kesteren - Craaienhof wijzen er niet alleen op dat het vlees van het bewuste dier is gegeten, maar ook dat het gerookt is. Bovendien heeft men kennelijk na consumptie van het vlees het schouderblad aan een hond gegeven.

Van het begin af aan was duidelijk dat het om een bijzondere vondst ging: slachtsporen die op consumptie wijzen worden weinig aangetroffen op paardenbotten, en er is slechts één vergelijkbaar geval bekend uit een Vroeg-Middeleeuwse context te Houten - Tielland. De datering van het bot, die een Romeinse herkomst aangeeft, maakt de vondst nog bijzonderder. Weliswaar werd gedurende in de Romeinse tijd op verschillende plaatsen ten noorden van de *limes* en in het westelijke deel van het rivierengebied door de inheemse bevolking wel paardenvlees gegeten, maar in de rest van het door de Romeinen bezette gebied niet het geval. In de Romeinse militaire wereld was het eten van paardenvlees zelfs taboe.

De conclusie kan dus zijn dat het paardenbot uit Kesteren - Craaienhof, hoewel niet bekend is of het uit de vicus of uit het castellum afkomstig is, met recht een unieke vondst mag worden genoemd.

Literatuur

- Kooistra, L.I., 1996. *Borderland farming. Possibilities and limitations of farming in the Roman Period and Early Middle Ages between the Rhine and Meuse*. Academisch proefschrift. Amersfoort.
- Kuijl, E. van der & J. Krist (red.), 2003. *Rapportage Archeologische Begeleiding Retentiebassin "Craaienhof", Nedereindsestraat te Kesteren*. SyntheGra Archeologie. Hoog-Keppel.
- Lauwerier, R.C.G.M., 1988. *Animals in Roman times in the Dutch eastern river area*, (Nederlandse Oudheden 12/Project Oostelijk Rivierengebied 1). Academisch proefschrift. Amersfoort.
- Lauwerier, R.C.G.M., 1999. Eating horsemeat: the evidence in the Roman Netherlands. *Archaeofauna* 8, pp. 101-113.
- Lauwerier, R.C.G.M. & J.M.M. Robeerst, 1998. Paarden in de Romeinse tijd in Nederland. *Westerheem* 47 (1), pp. 9-27.
- Zeiler, J.T., 2002. *Botten uit Kesteren. Archeozoologisch waarderend onderzoek van botmateriaal uit verschillende archeologische perioden van de vindplaats Kesteren- Craayenhof*. *ArchaeoBone rapport nr. 30*. Intern rapport in opdracht van SyntheGra Archeologie bv Regio Noord.